

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Кафедра документознавства і музейної справи

ЗАТВЕРДЖЕНО
Проректор з навчальної роботи
проф. Гаврилюк С. В. _____
_____ 2013 р.

ТЕОРІЯ АНТРОПОСОЦІОГЕНЕЗУ

РОБОЧА ПРОГРАМА
нормативної навчальної дисципліни

Підготовки бакалавра
(назва освітньо-кваліфікаційного рівня)

Напряму 6.030101 соціологія
(шифр і назва напряму)

Луцьк – 2013

Програма навчальної дисципліни «Теорія антропосоціогенезу» для студентів за напрямом підготовки 6.030101 соціологія” ____” _____, 2013 р. – 16 с.

Розробники: Надольська В. В., доцент кафедри документознавства і музейної справи, к.і.н., доцент.

Рецензент: Кучинко М. М., завідувач кафедри археології, давньої та середньовічної історії України, д.і.н., професор.

Програма навчальної дисципліни затверджена на засіданні кафедри документознавства і музейної справи

протокол № ____ від ____ . ____ . 2013 р.

Завідувач кафедри: _____ (Гаврилук С. В.).

Програма навчальної дисципліни схвалена науково-методичною комісією історичного факультету

протокол № 1 від 29. 08. 2013 р.

Голова науково-методичної комісії факультету (інституту) _____ (Прокопчук В. Є.).

Програма навчальної дисципліни схвалена науково-методичною радою університету

протокол № ____ від ____ . ____ . 2013 р.

Вступ

Програма навчальної дисципліни «Теорія антропосоціогенезу» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавра напряму 6.030101 соціологія.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є процеси антропосоціогенезу, расоутворення, етногенетичні процеси, історичні зміни антропологічної структури населення України.

Міждисциплінарні зв'язки: навчальна дисципліна читається для студентів першого курсу і є базовою для вивчення у подальшому всіх соціологічних дисциплін. Проблематика курсу пов'язана міждисциплінарними зв'язками з археологією, історією первісного суспільства, етологією, соціальною антропологією, соціологією.

Програма навчальної дисципліни складається з таких **змістових модулів:**

1. Становлення теорії антропосоціогенезу, ранні етапи антропогенезу.
2. Антропосоціогенез.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів 2,5	соціально-політичні науки 6.030101 соціологія	нормативна
Модулів 3	Спеціальність	Рік підготовки 1
Змістових модулів 2		Семестр 2
ІНДЗ: є		Лекції 30 год.
Загальна кількість годин 90		Практичні (семінари) 14 год.
Тижневих годин (для денної форми навчання):	Освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавр	Лабораторні ____ год.
Аудиторних 2		Самостійна робота 24 год.
самостійної роботи 2		Індивідуальна робота 22 год.
індивідуальної роботи 2		Форма контролю: <u>залік</u>

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни «Теорія антропосоціогенезу» є з'ясування і вивчення механізмів та закономірностей антропосоціогенезу, расоутворювальних і етногенетичних процесів, історичних змін антропологічної структури населення України.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Теорія антропосоціогенезу» є засвоєння студентами вузлових питань антропології, закономірностей історико-еволюційного розвитку людини, її соціальних та біологічних спільностей, суспільства; оволодіння методикою антропологічних досліджень, методологією систематики і типології, аналізу досліджуваних наукою процесів і явищ. Значне місце в курсі відводиться визначенню напрямків практичного використання результатів антропологічних досліджень в історичній та інших гуманітарних науках. Звертається увага на висвітлення теоретичних та дискусійних проблем із врахуванням найновіших досягнень сучасної вітчизняної і зарубіжної науки, на оволодіння понятійно-категоріальним апаратом антропології.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати:

- історію формування та еволюцію наукових підходів до розв'язання проблем антропосоціогенезу;
- наукове визначення місця людини у системі тваринного світу;
- основні тенденції еволюції приматів;
- етапи і чинники антропогенетичних процесів;
- особливості соціальної поведінки антропоїдів;
- етапи і чинники соціогенезу;
- антропологічні особливості давнього населення України;
- понятійно-термінологічний апарат науки.

уміти:

- застосовувати методику антропологічних досліджень;
- використовувати антропологічні матеріали для наукових реконструкцій;
- аналізувати вузлові проблеми антропосоціогенезу;
- виділяти основні закономірності антропосоціогенезу;
- за комплексом морфофізіологічних ознак визначати представників різних стадій антропосоціогенезу.

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Становлення теорії антропосоціогенезу, ранні етапи антропогенезу.

Тема 1. Система антропологічних знань.

Термін „антропология”, його походження і еволюція. Становлення антропології як самостійної науки та окреслення її об'єктної області. Сучасні визначення зарубіжними і

вітчизняними вченими предметної і об'єктної областей дослідження антропології. Культурна, соціальна, аграрна, політична, філософська, фізична та ін. антропології. Завдання і функції антропологічної науки. Місце антропології в системі гуманітарних і природничих наук. Розділи науки. Морфологія і фізіологічна антропологія. Антропогенез. Расознавство і етнічна антропологія. Система структурних рівнів антропологічного дослідження індивіда та групи індивідів.

Тема 2. Вузлові проблеми антропологічних досліджень.

Взаємозв'язок антропології та історії. Прикладні проблеми історичної антропології. Періодизація історії первісного суспільства. Походження мислення і мови. Реконструкція трудової і соціальної сфер життя предків людини. Палеодемографія. Співвідношення біологічних і соціальних спільностей в історії людства. Родинність стародавніх народів. Міграції у формуванні народів. Автохтонність у формуванні і розвитку сучасних народів. Родинність сучасних народів. Фундаментальні проблеми антропології. Проблеми морфологічної та фізіологічної динаміки людства., морфологічної диференціації та інтеграції людських рас. Демографічна динаміка людства.

Тема 3. Формування антропології як самостійної наукової дисципліни.

Накопичення антропологічних матеріалів за доби античності та в епоху середньовіччя. Перша расова класифікація людства Ф.Берньє. Натуралісти й філософи XVIII – початку XIX ст. про місце людини у природі. Теорія антропогенезу Ж.-Б.Ламарка. Расознавчі студії XVIII – першої половини XIX ст. Моногенізм і полігенізм. Дарвінізм та його вплив на розвиток антропологічної науки. Виникнення антропологічних товариств та їхня роль в історії науки про людину. Напрями розвитку антропології в XX ст. Англійська біометрична школа. Палеоантропологічні відкриття. Перехід від расових до популяційних досліджень. Формування та розвиток фізіологічної антропології, дерматогліфіки, одонтології. Напрями розвитку вітчизняної антропології та її актуальні завдання.

Тема 4. Джерела і методи антропології.

Сутність наукового джерела. Палеоантропологічні матеріали як історико-антропологічне джерело. Рівні палеоантропологічного дослідження. Антропологічна реконструкція (роботи М. Герасимова, Г. Лебединської, С. Горбенка). Зображувальні матеріали (скульптурні, графічні, художні зображення людини, поховальні маски). Писемні матеріали (хроніки, літописи, записи мандрівників і т. д.). Матеріали краніологічних і остеологічних обстежень сучасного населення. Матеріали соматологічних досліджень. Реконструкції стародавнього клімату, ландшафту, фауни і флори. Проблеми датування знахідок. Матеріали етологічних досліджень. Антропоскопія і

антропометрія. Антропологічний інструментарій. Загальнонаукові методи дослідження та їх використання в антропології.

Тема 5. Палеоантропологічні дослідження.

Палеоантропологічні матеріали як наукове джерело. Антропометрія. Антропометричний інструментарій. Індивідуальний рівень палеоантропологічного дослідження. Визначення віку й статі за кістками скелета. Краніометрія та краніоскопія. Штучна деформація черепа. Реконструкція обличчя за черепом. Остеометричні дослідження. Груповий рівень палеоантропологічного дослідження. Палеодемографія. Методика збирання і транспортування кісткових решток людей під час археологічних розкопок. Система обліку, опису й архівації палеоантропологічних даних.

Тема 6. Місце людини у природі та її тваринні предки.

Еволюція поглядів на проблему появи людини сучасного біологічного виду. Сім'яльна теорія антропогенезу. Історико-антропологічна оцінка місця людини в органічному світі. Людина як примат. Біологічні передумови гомінізації. Палеонтологічні дослідження еволюції гомінідів. Дріопітеки. Проконсули. Рамапітекоїдна гіпотеза спільного предка. Порівняльно-біохімічні дослідження про час розходження гомінідної і погідної гілок. Шимпанзоїдна гіпотеза. Сучасні проблеми палеонтологічних досліджень.

Тема 7. Ранні етапи еволюції гомінідів.

Історія вивчення австралопітеків (дослідження Р.Дарта, Ф.Тобайса, Брума, Л.Лікі, Р.Кларк та ін.). Датування і локалізація знахідок. Морфологічні особливості грацильних і масивних австралопітеків. Реконструкції способу життя австралопітеків. Афарські австралопітеки як перехідна ланка між погідними предками і ранніми представниками гомінідів. Перші представники роду Номо у Східній Африці. Історія дослідження „людини вмілої”. Датування і локалізація знахідок. Фізичний тип „людини вмілої”, істотні морфологічні відмінності „людини вмілої” від австралопітеків. Олдувайська культура. Проблеми таксономії гомінідів перехідного періоду.

Змістовий модуль 2. Антропосоціогенез.

Тема 1. Теорії антропогенезу.

Поява людини – центральна світоглядна проблема людства. Мислителі доби античності та подальша еволюція поглядів на проблему появи людини сучасного біологічного виду. Теорія антропогенезу Ж.-Б.Ламарка. Еволюційна теорія К.Ліннея, Ч.Дарвіна, Е.Геккеля. Трудова теорія антропосоціогенезу Ф.Енгельса. Теорія «культурної адаптації». Синтетична теорія еволюції. Креаціонізм. Космізм.

Тема 2. Теоретичні проблеми формування людського суспільства.

Сутність соціогенезу. Сутність соціального і його взаємозв'язок із біологічним. Зоологічні об'єднання і суспільство: спільне та відмінне. Початок і завершення соціогенезу та їх трактування сучасною наукою (теоретичні розробки, археологічні знахідки, палеоантропологічні матеріали). Основні етапи соціогенезу, Драбина соціальної еволюції. Теорія двох стрибків Ю. Семенова: початок виготовлення знарядь праці, перехід від неандертальців до людини розумної. Аргументи на користь теорії двох стрибків та її критики.

Тема 3. Наукові проблеми процесу гомінізації.

Характерні риси процесу гомінізації. Екологічні умови антропогенезу: ландшафтно-географічні особливості Центральної Азії та Африки. Гіпотези формування біпедії в умовах скельного ландшафту і саван. Чинники гомінізації. Погляди Ч.Дарвіна, Ф.Енгельса і сучасна наука. Теорія культурної адаптації. Критерії гомінізації (соціальний, археологічний, морфологічний). Кладогенетична схема Д.Джохансона – Т.Уайта. Проблема прабатьківщини людства. Теорії африканської, центрально- і південноазійської колиски людства.

Тема 4. Передумови і чинники соціогенезу.

Джерела реконструкції процесів соціогенезу. Передумови формування людського суспільства. Екологічні і філогенетичні детермінанти організації спільнот людиноподібних мавп. Поява празнаряддевої діяльності. Форми об'єднання предків людини. Виробнича діяльність, мова, мислення та їх вплив на процеси соціалізації. Освоєння вогню і його роль в соціалізації гомінідів. Чинники біологічної еволюції.

Тема 5. Найстародавніші люди – архантропи.

Дослідження Е.Дюбуа на о.Ява. Головні знахідки кісткових решток архантропів (олдувайський пітекантроп, синантроп, гейдельберзька, тотавельська, вертешселешська людина). Морфологічні особливості. Проблеми таксономії. Нова інтерпретація ролі «Гейдельберзької людини» в еволюції роду Homo. Ашельська археологічна культура, поширення кам'яних рубил. Господарська діяльність і спосіб життя архантропів. Використання вогню та його вплив на процеси антропосоціогенезу. Динаміка первісного стада. Епоха архантропів як етап становлення людського суспільства.

Тема 6. Формування людського суспільства.

Проблема періодизації епохи формування людського суспільства. Долюдське стадо ранніх предків людини (австралопітеків): інститут домінування, конфлікти, розподіл їжі, догляд за потомством, статеві відносини. Поява і характер празнаряддевої діяльності. Об'єднання людини вмілої. Епоха архантропа. Формування виробничих відносин. Антропогеоценоз споживацький і перетворюючий. Завершальний етап формування

людського суспільства. Трансформація первісного стада у праобщину. Поява соціальних норм, обмеження проявів біологічних інстинктів у формі табу. Зародження екзогамії.

Тема 7. Стародавні люди – палеоантропи.

Палеоантропи – давні люди. Головні знахідки кісткових решток палеоантропів. Морфологічні особливості палеоантропів. Географічна мінливість морфології неандертальської людини (субтаксони класичних, атипових, середньоазіатських неандертальців). Знахідки кісткових решток неандертальців на території України. Дискусійність питання таксономічного рангу неандертальця. Роль неандертальця в еволюції людини розумної. Концепції трансформації, асиміляції і метисації неандертальця. Мустьєрська культура. Поява і розвиток прагромади. Формування первісного колективізму, зародження соціальної совісті.

Тема 8. Реконструкція духовного життя стародавніх людей.

Джерела реконструкції духовного життя стародавніх людей. Зародження тотемізму. Первісна магія і фетишизм. Наука про походження і сутність неандертальських поховань. Дослідження мустьєрських поховань і реконструкція абстрактних уявлень первісної людини. Складна еволюція пізнавальної і творчої активності первісної людини від ашеля до кінця мустьє та її детермінанти. Розвиток раціональних знань і поява мистецтва. Верхньопалеолітичне мистецтво: знахідки, форма та стиль.

Тема 9. Походження людини розумної.

Найдавніші люди – архантропи. Дослідження Е.Дюбуа. Головні знахідки кісткових решток архантропів. Проблеми таксономії. Нова інтерпретація ролі «Тейдельберзької людини» в еволюції роду Номо. Ашельська археологічна культура. Палеоантропи – давні люди. Головні знахідки кісткових решток палеоантропів. Місце неандертальця в еволюції людини розумної. Мустьєрська культура. Неоантропи – викопні представники Гомо сапієнса. Ареал розселення і морфологічна варіативність неоантропів. Удосконалення людиною розумною кам'яної індустрії, господарської діяльності. Гіпотези моно- і поліцентризму. Проблема часу появи Гомо сапієнса.

Тема 10. Проблема місця появи людини розумної.

Гіпотеза моноцентризму. Гіпотеза широкого моноцентризму Я.Рогінського. Поліцентризм (Ф.Вайденрайх). Схема п'яти центрів Ф.Сміта, концепція Л.Шота. Три центри сапієнтації А.Тома. Дицентризм – теорія західного (євро-африканського) і східного (азійського) первинних осередків формування людини сучасного фізичного типу (В.Алексєєв). Афро-європейська гіпотеза Г.Бройера. Модель «канделябра».

Тема 11. Расоутворюючі фактори.

Пристосування людини розумної до умов навколишнього середовища. Головні морфологічні ознаки адаптивного характеру (залежність від клімату ширини носа, будови голови, губ, пігментації, форми волосяного покриву на голові, форми і розмірів тіла). Розвиток епікантусу. Поширення терморегуляторної адаптації на фізіологію людини. Значення соціальних чинників у расоутворенні, їх співвідношення з природними факторами. Поняття генетичного бар'єру соціального походження. Адаптація, акліматизація та аклімація. Гіпотеза адаптивних типів Т.І.Алексеевої. Географічна ізоляція та змішування як фактори мінливості. Міграція і мігранти у людини.

Тема 12. Давнє населення України за даними антропології.

Найдавніші сліди життєдіяльності людей на теренах України. Шляхи первинного заселення території України. Антропологічні матеріали з верхньопалеолітичних стоянок. Кісткові рештки людей мезолітичної доби. Протоєвропейський і давньосередземноморський антропологічні типи. Носії археологічних культур неолітичної доби. Фізичний тип носіїв трипільської, середньо-стогівської, кемі-обинської культур. Енеолітичне населення Лівобережжя. Антропологічний склад племен доби бронзи. Антропологічні особливості давнього населення доби раннього заліза – пізнього середньовіччя.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин						
	Усього	у тому числі					
		Лек.	Практ. (Семін.)	Лаб.	Інд.	Сам. роб.	Контр. роб.
1	2	3	4	5	6	7	8
Змістовий модуль 1. Становлення теорії антропосоціогенезу, ранні етапи антропогенезу							
Тема 1. Система антропологічних знань		2				1	
Тема 2. Вузлові проблеми антропологічних досліджень		2				1	
Тема 3. Формування антропології як самостійної наукової дисципліни			2			1	
Тема 4. Джерела і методи антропології		2				1	
Тема 5. Палеоантропологічні дослідження			2			1	
Тема 6. Палеоантропологічні дослідження		2				1	
Тема 7. Місце людини у природі та її тваринні предки		4				1	
Тема 8. Ранні етапи еволюції гомінідів		2			2	1	
Разом за змістовим модулем 1		14	4		2	8	2
Змістовий модуль 2. Антропосоціогенез							
Тема 9. Теорії антропогенезу		2			2	1	
Тема 10. Теоретичні проблеми формування людського суспільства			2		2	2	

Тема 11. Наукові проблеми процесу гомінізації		4			2	2	
Тема 12. Передумови і чинники соціогенезу			2		2	2	
Тема 13. Найстародавніші люди – архантропи		2			2	1	
Тема 14. Формування людського суспільства			2		2	1	
Тема 15. Стародавні люди – палеоантропи		2			2	1	
Тема 16. Реконструкція духовного життя стародавніх людей			2		2	2	
Тема 17. Походження людини розумної		2			2	1	
Тема 18. Проблема місця появи людини розумної		2			2	1	
Тема 19. Расоутворюючі фактори		2				1	
Тема 20. Давнє населення України за даними антропології			2			1	
Разом за змістовим модулем 2		16	10		20	16	2
Усього годин		30	14		22	24	4

5. Теми семінарських занять

№ з/п	Тема	Кількість годин
1	Формування антропології як самостійної наукової дисципліни. 1. Початкові етапи накопичення антропологічних матеріалів. 2. Антропологічні питання у працях вчених XVIII – першої половини XIX ст. 3. Дарвінізм і його вплив на розвиток антропологічної науки. 4. Виникнення антропологічних товариств та їх роль в історії антропології. 5. Головні тенденції у розвитку антропологічної науки в XX ст.	2
2	Палеоантропологічні дослідження. 1. Палеоантропологічний матеріал як історичне джерело. 2. Палеоантропологічна реконструкція та її рівні. 3. Краніометрія та остеометрія як методи палеоантропологічного дослідження. 4. Методика збирання і транспортування палеоантропологічних матеріалів, система їх обліку та архівації.	2
3	Теоретичні проблеми формування людського суспільства. 1. Проблема співвідношення соціального і біологічного. 2. Наука про початок і завершення соціогенезу. 3. Питання сутності соціогенезу. 4. Джерела вивчення соціогенезу.	2
4	Передумови і чинники соціогенезу 1. Долюдське стадо ранніх предків людини (австралопітеків): інститут домінування, конфлікти, розподіл їжі, догляд за потомством, статеві відносини. 2. Поява і характер празнаряддевої діяльності. 3. Об'єднання людини вмілої.	2

4	4. Трансформація первісного стада у прасуспільство.	
5	Формування людського суспільства 1. Початок соціогенезу та його трактування сучасною наукою (теоретичні розробки, археологічні знахідки, палеоантропологічні матеріали). 2. Проблема періодизації епохи формування людського суспільства. 3. Епоха архантропів. 4. Завершальний етап формування людського суспільства.	2
6	Реконструкція духовного життя стародавніх людей. 1. Виникнення і суть тотемізму. 2. Первісна магія. 3. Походження неандертальських поховань. 4. Палеолітичне мистецтво і розвиток раціональних знань.	2
7	Давнє населення України за даними антропології. 1. Палеоантропологічні дослідження населення на території України: а) доба палеоліту, мезоліту; б) неоліт, енеоліт; в) доба бронзи. 2. Антропологічні матеріали скіфських і черняхівських могильників. 3. Поховальні пам'ятки давньоруської людності України.	2
	Разом	14

6. Самостійна робота

№ з/п	Тема	Кількість годин
1	Система антропологічних знань	1
2	Вузлові проблеми антропологічних досліджень	1
3	Формування антропології як самостійної наукової дисципліни	1
4	Джерела і методи антропології	1
5	Палеоантропологічні дослідження	1
6	Палеоантропологічні дослідження	1
7	Місце людини у природі та її тваринні предки	1
8	Ранні етапи еволюції гомінідів	1
9	Теорії антропогенезу	1
10	Теоретичні проблеми формування людського суспільства	2
11	Наукові проблеми процесу гомінізації	2
12	Передумови і чинники соціогенезу	2
13	Найстародавніші люди – архантропи	1
14	Формування людського суспільства	1
15	Стародавні люди – палеоантропи	1
16	Реконструкція духовного життя стародавніх людей	2
17	Походження людини розумної	1
18	Проблема місця появи людини розумної	1
19	Расоутворюючі фактори	1
20	Давнє населення України за даними антропології	1
	Разом	24

7. Індивідуальні завдання

Заповнити таблицю „Таксономія роду Гомо”.

№ з/п	Назва таксону	Представники	Характеристика: географічна локалізація, морфологічні особливості, форми організації об'єднання, матеріальна і духовна культура

Виконання ІНДЗ передбачає засвоєння студентами всіх тем (та рекомендованої до них літератури) другого змістового модуля.

По кожному із вказаних таксонів (наприклад, *Homo habilis*) необхідно назвати і охарактеризувати представників викопних людей, кісткові рештки яких виявлені на різних континентах. У кінці виконаного завдання потрібно вказати опрацьовану літературу. Повнота висвітлення окреслених проблем визначатиме оцінку (максимально 10 балів).

8. Методи навчання

Методи усного, письмового контролю та самоконтролю.

Словесні (розповідь-пояснення, бесіда, проблемна лекція), наочні (ілюстрація, демонстрація) та практичні (вправи, практична робота, реферати тощо).

Методи інтерактивного навчання – колективні дискусії, навчально-ділові ігри.

Пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемного викладу, частково-пошукові методи.

Позааудиторну діяльність.

9. Методи та засоби діагностики успішності навчання

Перевірка конспектування студентами лекційних занять.

Оцінювання відповідей студентів на семінарських заняттях у формі підготовки доповідей за темою заняття, доповнень до доповідей, участі в обговоренні, презентації самостійних завдань.

Написання студентами поточних письмових тестових завдань за змістовними модулями.

Виконання та захист студентами індивідуального завдання за темою курсу.

10. Розподіл балів, які отримують студенти

Дисципліна складається з двох змістових модулів та її вивчення передбачає виконання ІНДЗ. Підсумкова оцінка за 100-бальною шкалою складається із сумарної кількості балів за:

1. поточне оцінювання з відповідних тем (максимум 30 балів);
2. виконання ІНДЗ, які зараховуються у поточний контроль (максимум 10 балів);
3. модульні контрольні роботи (максимум 60 балів).

Поточний контроль (мак = 40 балів)		Модульний контроль (мак = 60 балів)		Загальна кількість балів	
Модуль 1		Модуль 2	Модуль 3		
Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2	ІНДЗ	МКР 1	МКР 2	
<p>15 12 балів – підготовка і робота на семінарських заняттях (за результатами відповідей обраховується середньоарифметичний бал (додаються всі отримані оцінки, отримане число ділиться на кількість відповідей). 3 бали за систематичну підготовку до семінарських занять та активну участь у їх роботі (доповнення, виступи з повідомленнями, рефератами, рецензування відповідей і т. д.).</p>	<p>15 12 балів – підготовка і робота на семінарських заняттях (за результатами відповідей обраховується середньоарифметичний бал (додаються всі отримані оцінки, отримане число ділиться на кількість відповідей). 3 бали за систематичну підготовку до семінарських занять та активну участь у їх роботі (доповнення, виступи з повідомленнями, рефератами, рецензування відповідей і т. д.).</p>	10	30	30	100

Оцінювання роботи студентів на семінарських заняттях за 12 бальною шкалою:

- 1–3 бали – незадовільна відповідь з конспектом або ксерокопіями;
- 4–6 балів – неповна відповідь на поставлене питання з конспектом без самостійного володіння матеріалом;
- 7–9 балів – повна відповідь, студент лише частково користується конспектом;
- 10–12 балів – самостійна, повна відповідь без використання конспекту, виявлене вміння аналізувати, порівнювати матеріал, робити висновки та узагальнення.

Формою проведення МКР є комп'ютерне тестування.

Шкала оцінювання (національна та ECTS)

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсової роботи (проекту), практики	для заліку
90 – 100	A	Відмінно	Зараховано
82 – 89	B	Добре	
75 - 81	C		
67 -74	D	Задовільно	
60 - 66	E		
1 – 59	Fx	Незадовільно	Незараховано (з можливістю повторного складання)

11. Методичне забезпечення

1. Алексеев В.П. Историческая антропология. Учебное пособие. – М., 1979.
2. Антропология: хрестоматия / [авт. сост. Л.Б. Рыбалов, Т.Е. Россолимо]. – М. : МОДЕК, 2003.
3. Борисова О.В. Соціально-історична антропология: навч. посібник. – Луганськ : Альма-матер, 2007.
4. Бунятян К.П. Давнє населення України: навчальний посібник. – К., 1999.
5. Лукянова И.Е. Антропология: учеб. [для студ. вузов]. – М. : ИНФРА, 2009.
6. Сегеда С.П. Антропология: підруч. [для студ. гуманіт. спец. ВНЗ]. – К. : Либідь, 2009.
7. Сегеда С.П. Антропология: [навч. посіб.]. – К. : Либідь, 2001.
8. Ситник О. Культурна антропология: походження людини і суспільства: посіб. для студ.. – Л. : Вид-во Львів. політехніки, 2012.
9. Тегако Л.И. Практическая антропология : [учеб. пособие]. – Феникс, 2003.
10. Тегако Л.И. Антропология : [учеб. пособ.]. – М., 2004.
11. Харитонов В.М. Антропология : учеб. [для студ. вузов]. – М. : ВЛАДОС, 2004.
12. Хомутов А.Е. Антропология: [учеб. пособие]. – Ростов на Дону : Феникс, 2003.
13. Хрисанфова Е.В., Перевозчиков И.В. Антропология (учеб. для биол. спец. вузов). – М., 1991.
14. Шершнева Л.П. Основы прикладной антропологии и биомеханики. – М. : Форум-ИНФРА-Н, 2004.
15. Юрій М.Ф. Антропология: [навч. посіб.]. – К. : Декор, 2008.

12. Список джерел

1. Алексеев В.П. Историческая антропология и этногенез. – М., 1989.
2. Алексеев В.П. Становление человечества. – М., 1984.
3. Алексеев В.П. Остеометрия: методика исследований. – М., 1966.
4. Алексеев В.П., Дебец Г.Ф. Краниометрия: Методика антропологических исследований. – М., 1964.
5. Алексеев В.П., Першиц А.И. История первобытного общества. – М., 2001.
6. Андреев И.Л. Происхождение человека и общества. – М., 1988.
7. Бутовская М.Л., Файнберг Л.А. У истоков человеческого общества: Поведенческие аспекты эволюции человека. М., 1993.
8. Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології. – К. : Мистецтво, 1995.
9. Данилова Є.І., Сегеда С.П. Людина та її розвиток. – К., 1985.
10. Дяченко В.Д. Антропологічний склад українського народу. – К., 1965.
11. Елинек Я. Большой иллюстрированный атлас первобытного человека. – Прага, 1983.
12. Зиневич Г.П. Очерки палеоантропологии Украины. – К., 1967.
13. Зиневич Г.П. Человек изучает человека. – К., 1988.
14. Зубов А.А. Одонтология: Методика антропологических исследований. – М., 1968.
15. История первобытного общества. Общие вопросы. Проблемы антропосоциогенеза. – М., 1983.
16. История первобытного общества. Эпоха первобытной родовой общины / Под ред. Ю. Бромлея. – М.: Наука, 1986.
17. История человечества. Т. 1. Доисторические времена и начала цивилизации / Под ред. З. Я. Де Лаата. – М.: Издательский дом Магистр-Пресс, 2003.
18. Клакхон Клайд Кей Мейбен. Зеркало для. – Евразия, 1998.
19. Клягин Н.В. От доистории к истории: Палеосоциология и социальная философия. – М., 1992.
20. Кондукторова Г.С. Антропология древнего населения Украины. – К., 1972.
21. Констэбл Дж. Неандертальцы. – М., 1978.
22. Кравченко А.И. Социальная антропология. Учебное пособие для вузов. – М.: Академический проект, 2003.
23. Ламберт Д. Доисторический человек: Кембриджский путеводитель. – Л., 1991.
24. Мажуга П.М., Хрисанфова Е.Н. От вероятного к очевидному. – К., 1989.
25. Методологические аспекты исследования антропогенеза. – К., 1990.

26. Поршнев Б.Ф. О начале человеческой истории: (Проблемы палеопсихологии). – М., 1974.
27. Придо Т. Кроманьонский человек. – М., 1979.
28. Сегеда С. Антропологічний склад українського народу: Етногенетичний аспект. – К., 2001.
29. Сегеда С. У пошуках предків. Антропологія та етнічна історія України. – К. : Наш час, 2012.
30. Семенов Ю.И. Как возникло человечество. – М., 1966.
31. Семенов Ю.И. Введение во всемирную историю. Вып.1. Проблема и понятийный аппарат. Возникновение человеческого общества. – М., 1997.
32. Файнберг Л.А. У истоков социогенеза: от стада обезьян к общине древних людей. М., 1980.
33. Фоули Р. Еще один неповторимый вид: Экологические аспекты эволюции человека. – М., 1990.